

**YANGI O‘ZBEKISTONDA INSON
HUQUQLARI VA SO‘Z ERKINLIGI**

Rahmonova Sanoat Shuhrat qizi

Osiyo Xalqaro Universiteti “Tarix va filologiya”

kafedrası o‘qituvchisi,

rahmonovasanoatshuhratqizi@oxu.uz

Annotatsiya. Maqolada yangi O‘zbekistonda inson huquqlarini ta’minlash masalasi, va so‘z erkinligining ko‘rsatkichlari, diniy va siyosiy qarashlari, Inson huquqlarini milliy ko‘lamda himoya qilish tegishli qonun hujjatlari yordamida, mustaqil sud hokimiyati orqali, himoya vositalarining yakka tartibdagi kafolatlarini qonunchilik yo‘li bilan rasmiylashtirish va amaliyotga tatbiq etishi, Inson huquqlari bo‘yicha xalqaro shartnomalar va inson huquqlarini himoya etish va rag‘batlantirish kabi masalalar taxlil etilgan.

Tayanch so‘zlar: Qonun, erkinlik, Inson huquqlari, vijdon, shaxs, mulk, so‘z erkinligi, plyuralizm .

KIRISH. Huquqiy islohotlarning muhim jihatlaridan biri – bu inson huquqlarini ta’minlash sohasida xalqaro huquqiy hujjatlarga asoslangan milliy qonunchilikni takomillashtirishdir. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengash 1991 yil 30 sentyabrda Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasini ratifikatsiya qildi. Inson huquqlarining qomusiy me‘yori hisoblangan mazkur hujjatning milliy qonunchilik doirasida tan olinishi mamlakatimizning davlat mustaqilligini e‘lon qilishdek tarixiy jarayon bilan parallel tarzda yuz berdi. Ushbu jihat yana bir bor belgilangan davlat siyosatining izchilligi va ustuvorligidan dalolat beradi. So‘ngi yillarda mamlakatimizda barcha sohalar qatori inson huquqlarini ta’minlash masalasida ham qator o‘zgarishlar ko‘zga tashlandi. Vijdon, shaxs, mulk va so‘z erkinligi, plyuralizm, siyosiy qarashlarning xilma-xilligi va boshqa masalalarda ijobiy o‘zgarishlar ko‘zga tashlana boshladi. Bu borada qator xalqaro reytinglarda ham O‘zbekistonning ko‘rsatkichlari sezilarli darajada o‘zgardi. Diniy va siyosiy qarashlari bois uzoq muddatlarga ozodlikdan mahrum qilingan minglab yurtdoshlarimiz o‘z oilasi bag‘riga qaytdi. Uzoq yillardan beri shu yurtda yashab kelayotgan o‘n minglab fuqaroligi bo‘lmagan shaxslarga O‘zbekiston Respublikasi fuqarosi pasportlari topshirildi. Qo‘shni va qardosh, yaqin va uzoq xorij mamlakatlari bilan aloqalar yaxshilandi. O‘zbekiston har jihatidan yana dunyo e‘tiboriga tushdi.

O‘zbekiston inson huquqlari bo‘yicha 80 dan ortiq xalqaro hujjatlarga, shu qatorda, BMTning 6 ta asosiy shartnomasi va 4 ta fakultativ protokoliga qo‘shilgan. Mamlakatda inson huquqlari sohasini yanada rivojlantirish maqsadida Prezident Farmoni bilan 2020 yilning 22 iyun kuni Inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston

Respublikasining Milliy strategiyasi va uni amalga oshirish bo'yicha Yo'l xaritasi ham tasdiqlangan. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh assambleyasining 2020 yil 13 oktabrda qabul qilingan qaroriga asosan O'zbekiston BMTning Inson huquqlari bo'yicha Kengashiga ko'pchilik ovoz bilan tarixda birinchi marta uch yillik muddatga saylandi. Endi O'zbekiston uch yil muddat mobaynida BMTning Inson huquqlari bo'yicha Kengashiga a'zo 47 davlatdan biri sifatida faoliyat yuritadi. Yaqin tariximizga murojaat qilsak, ma'lumki, O'zbekiston mustaqillikka erishganidan keyin, inson manfaatlariga, uning huquq va asosiy erkinliklariga oliy qadriyat sifatida qaray boshladi. Bunga, 1991 yilning 30 sentabrida Inson huquqlari butunjahon Deklaratsiyasi O'zbekistonning a'zo bo'lishininng o'ziyoq yaqqol misol bo'la oladi. Chunki, ushbu yosh davlat mustaqilligining birinchi kunlaridanoq o'z oldiga, erkin bozor iqtisodiyatiga asoslangan huquqiy demokratik davlat qurishni maqsad qilib qo'ygan va bu yo'lda jahon hamjamiyati tomonidan e'tirof etilib kelingan umuminsoniy qadriyatlarning ustuvorligi tan olingan edi.

Inson Huquqlari to'g'risidagi Xalqaro Bill inson huquqlarini himoya qilish borasida qabul qilingan eng asosiy hujjatlar majmui bo'lib, u bu sohada keyinchalik qabul qilingan barcha hujjatlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Inson Huquqlari to'g'risidagi Xalqaro Bill o'z ichiga inson huquqlari sohasidagi asosiy hujjatlarini birlashtirgan. Bu xalqaro hujjatlar quyidagilardan iboratdir:

Inson huquqlarini milliy darajada himoya qilish. XX-asrning ikkinchi yarmida ko'pgina mamlakatlar inson huquqlari bo'yicha asosiy xalqaro shartnomalarning ishtirokchisi bo'lib qoldilar. Bu hujjatlar inson huquqlari sohasidagi normalarni amalga oshirish yuzasidan huquqiy majburiyatlar yuklaganligi bois mazkur sohaga oid normalar xalqaro ko'lamda amalga oshiriladigan majburiyatlar darajasiga ko'tarildi. Inson huquqlari bo'yicha xalqaro shartnomalar ayrim shaxslarning o'zaro munosabatlarini hamda muayyan shaxslar bilan davlat o'rtasidagi munosabatlarni qamrab oladi. Shu sababli inson huquqlarini himoya etish va rag'batlantirish eng avvalo davlatning ichki vazifasi bo'lib, uning bajarilishi uchun javobgarlik har bir davlat zimmasiga tushadi. Inson huquqlarini milliy ko'lamda himoya qilish tegishli qonun hujjatlari yordamida, mustaqil sud hokimiyati orqali, himoya vositalarining yakka tartibdagi kafolatlarini qonunchilik yo'li bilan rasmiylashtirish va amaliyotga tatbiq etish, shuningdek, demokratik institutlar tashkil etish yo'li bilan ta'minlanadi. Bundan tashqari milliy va mahalliy ko'lamda ishlab chiqilib amalga oshiriladigan, mahalliy sharoitlar hamda an'analar inobatga olinadigan kompaniyalar ham borki, ular ma'rifiy va axborot xususiyatga ega bo'lgan samarali tadbirlar tariqasida tan olingan. Inson huquqlari milliy ko'lamda himoya etilishini samarali tarzda amalga oshirish muammosi jahonda, ayniqsa XXI asr boshida katta qiziqish uyg'otmoqda. Ko'pgina mamlakatlarda boshqaruvning demokratik shakli paydo bo'lganligi e'ki tiklanganligi inson huquqlari o'zagini tashkil etuvchi huquqiy va siësiy asoslarni ta'minlashda demokratik institutlar o'ynaydigan rolning ahamiyati katta ekanligidan dalolat

bermoqda. Shunday qilib, inson huquqlarini samarali tarzda amalga oshirish eng avvalo bu huquqlarni rag‘batlantirish va himoya etish uchun milliy infratuzilmalar yaratishni taqozo etishi aniq-ravshan ko‘rinib turgan faktga aylanib bormoqda. Keyingi yillarda jahonning ko‘pgina mamlakatlarida zimmasiga inson huquqlarini himoya etish bilan bog‘liq aniq vazifalar yuklatilgan muassasalar tashkil etildi. Garchi bunday muassasalarning vazifalari har bir mamlakatda o‘ziga xos bo‘lib, bir-biridan farq qilsada, ularning hammasi bitta mushtarak maqsadga erishishni ko‘zlaydi. Shu sababli ham ular inson huquqlarini rag‘batlantirish va himoya etish bilan shug‘ullanuvchi milliy institutlar deb yuritiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining inson huquqlari bo‘yicha vakili. Parlament huzuridagi Inson huquqlari bo‘yicha vakil (ombudsman) instituti O‘zbekiston Respublikasi 1 chi Prezidenti tashabbusi bilan Oliy Majlisning birinchi sessiyasida tashkil etildi va 1995 yil 6 mayda Oliy Majlis qaroriga binoan uning huzurida Vakilning inson huquqlari borasidagi vazifalarni namunali amalga oshirishiga ko‘maklashish uchun fuqarolarning konstitusiyaviy huquqlari va erkinliklariga rioya qilish Komissiyasi tashkil etildi.

Mamlakatimizda olib borilaётgan islohotlar samarasini yanada oshirish, davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish hamda haётning barcha sohalarini liberallashtirish bo‘yicha ustuvor yo‘nalishlarni amalga oshirish maqsadida aholi va tadbirkorlarni o‘ylantiraётgan dolzarb masalalarni har tomonlama o‘rganish, amaldagi qonunchilik, huquqni qo‘llash amaliyoti va ilg‘or xorijiy tajribani tahlil qilish, shuningdek keng jamoatchilik muhokamasi natijasida ishlab chiqilgan hamda quyidagilarni nazarda tutadigan 2017 — 2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevralda —O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risidagi PF-4947-son Farmoni bilan tasdiqlandi. Demak, aytishimiz mumkinki, huquqiy demokratik jamiyat qurish bilan bir qatorda fuqarolarning huquqiy ongi va madaniyatini ortib boraётganidan dalolat beradi. Shuningdek, Hozirgi vaqtda respublikamizda inson huquqlariga rioya qilish va himoyalash masalalari bilan shug‘ullanuvchi bir necha idoralar mavjud. Ulardan ikkitasi qonun chiqaruvchi, bittasi ijroiya va yana biri nohukumat organidir. Masalan, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining birinchi yil ish faoliyatida 1995 yilda Oliy Majlisning Inson huquqlari bo‘yicha vakili organi ta’sis etildi va uning ixtièrida inson huquq va erkinligi bilan shug‘ullanuvchi Komissiya tuzildi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoniga ko‘ra Respublika inson huquqlari bo‘yicha Milliy markaz tuzildi. O‘zbekiston Respublikasi Inson huquqlari milliy markazi davlat idoralararo tahlil, tushuntirish va muvofiqlashtirish organi hisoblanadi, ya’ni mazkur organ inson huquqlari sohasida davlat boshqaruv organlari faoliyatini muvofiqashtiradi, inson huquqlari sohasidagi

ishlar milliy rejasini ishlab chiqadi, O‘zbekistonda inson huquqlari himoyasi bo‘yicha milliy ma‘ruzalar tayèrlaydi, davlat xizmatchilari uchun esa inson huquqlari muhofazasi sohasida axbort bazasi yaratadi, ularni o‘qitadi, maslahatlar beradi, tashviqot ishlari olib boradi. Markazning asosiy maqsadi – ustuvor vazifalarni har tomonlama hal etish yo‘li bilan Inson huquqlari sohasidagi Milliy faoliyat dasturini – huquq va erkinliklarni himoya etishning ko‘p jihatli tizimini ishlab chiqish va hayotga tadbiiq etish, jumladan:

Inson huquqlari sohasidagi qonunchilikni takomillashtirish;

- Huquqiy èrdam ko‘rsatish va inson huquqlarini sud yo‘li bilan himoya qilish;
- Inson huquqlarini suddan tashqari himoya qilish tizimini yaratish;
- Turli toifadagi shaxslar huquqini himoya qilish strategiyasini ishlab chiqish;
- Inson huquqlariga rioya qilish kafolati sifatida axborot olish erkinligini ta‘minlash;

Inson huquqlari sohasidagi ta‘limning ko‘p maqsadli tizimini – alohida ixtisoslashgan kurslardan tortib ommaviy ma‘lumot – tanishuv dasturlarigacha tashkil etish

• Ijro xokimiyati doirasidagi vazirliklar, qo‘mitalar, idoralar va muassasalarni inson huquqlari sohasidagi faoliyatini muvofiqlashtirish:

- O‘zbekiston Respublikasida Inson huquqlari va erkinliklari tizimining rivojlanishi asosida xalqaro hamjamiyatga kirish yo‘llarini shakllantirish.

Markaz faoliyati dasturining g‘oyaviy asosi – Inson huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasida bayon etilgan huquqiy madaniyatni rivojlantirishning umumbashariy tamoyillaridir. Huquqiy davlat mafkurasini rivojlantirishni ilmiy rejalashtirish inson huquqlarini himoya qilish Milliy konsepsiyasini yaratishni ko‘zda tutadi. Bu konvensiyada Sharqning ko‘p asrli huquqiy madaniyati tajribasi, bizning buyuk ajdodlarimiz turmush tarzi an‘analari aks etishi lozim. Markazning inson huquqlarini himoya qilish milliy konsepsiyasini yaratish faoliyati inson huquqlari sohasidagi harakatlar milliy dasturining muhim nazariy qismi, mamlakatning ijtimoiy-sièsiy haètida tub o‘zgarishlar bosqichining boshlanishi hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Inson huquqlari milliy markazi davlat idoralararo tahlil, tushuntirish va muvofiqlashtirish organi hisoblanadi, ya‘ni mazkur organ inson huquqlari sohasida davlat boshqaruv organlari faoliyatini muvofiqashtiradi, inson huquqlari sohasidagi ishlar milliy rejasini ishlab chiqadi, O‘zbekistonda inson huquqlari himoyasi bo‘yicha milliy ma‘ruzalar tayèrlaydi, davlat xizmatchilari uchun esa inson huquqlari muhofazasi sohasida axbort bazasi yaratadi, ularni o‘qitadi, maslahatlar beradi, tashviqot ishlari olib boradi [4]. Xalqaro aloqalar vositalari orqali ma‘lumotlar almashish; hamkorlikda nashrlar – monografiyalar, o‘quv qo‘llanmalari, maqolalar to‘plami; seminar, konferensiya, simpoziumlar o‘tkazish; teleko‘rsatuvlar tayèrlash, o‘quv va ilmiy-ommabop filmlar yaratish; tezkor ekspeditsiyalar, mamlakatning turli yerlarida joylarga chiqib tadqiqotlar o‘tkazish. Markaz o‘z faoliyatini amalga

oshirishda qator xalqaro tashkilotlar bilan; BMT, YEXHT, TESIS, YUNESKO, AQSH, Fransiya, Angliya, Italiya elchixonalari, qator xalqaro nohukumat tashkilotlar va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik qilmoqda. Bundan tashqari Milliy markaz oliy o'quv yurtlarida inson huquqlari bo'yicha darsliklar, ma'ruzalar va seminarlar o'tkazilishini amalga oshirmoqda .

O'zbekistonda huquqiy demokratik jamiyat qurish bilan bir qatorda fuqarolarning huquqiy ongi va madaniyatini ortib borayotganligidan dalolat beradi. Muhimi, aholining Prezident va Xalq qabulxonalari vositasida yuz berayotgan xolatlarni to'g'ridan-to'g'ri yetkazish imkoniyati yaratildi. Shuningdek, bugungi kunda inson xuquqlarini himoya qilishning qonunchilik va tashkiliy-xuquqiy bazasini mustahkamlash, inson huquqlari bo'yicha xalqaro standartlarni milliy qonunchilikka implementatsiya qilish va halqaro majburiyatlarni bajarish, shuningdek, inson xuquqlarini himoya qilish masalalari yuzasidan xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni faollashtirishga doir tizimli ishlar olib borilmoqda.

REFERENCES

1. Rahmonova, S. (2023). DYNAMICS AND MAIN DIRECTIONS OF SPIRITUAL AND CULTURAL REFORMS IMPLEMENTED IN UZBEKISTAN. *Modern Science and Research*, 2(10), 850-854.
2. Rahmonova, S. (2023). YANGI O'ZBEKISTONDA MA'NAVIY-MADANIY ISLOHOTLAR. Current approaches and new research in modern sciences, 2(10), 40-43.
3. Rahmonova, S. (2023). YUKSAK MA'NAVİYATLĪ AVLOD-UCHINCHĪ RENESSANS BUNYODKORLARĪ. *Наука и технология в современном мире*, 2(3), 76-79.
4. Rahmonova, S. (2024). THE REFORMS IMPLEMENTED IN NEW UZBEKISTAN ARE THE FOUNDATION OF THE THIRD RENAISSANCE. *Modern Science and Research*, 3(2), 394-399.
5. Qizi, R. S. S., Shukhratovna, T. S., & Karamatovna, M. A. (2024). Implementation of Education and Protection of Children's Rights in the age of Technology. *SPAST Reports*, 1(7).
6. Rahmonova, S. (2023). DYNAMICS AND MAIN DIRECTIONS OF SPIRITUAL AND CULTURAL REFORMS IMPLEMENTED IN UZBEKISTAN. *Modern Science and Research*, 2(10), 850-854.
7. Rahmonova, S. (2023). YANGI O'ZBEKISTONDA MA'NAVIY-MADANIY ISLOHOTLAR. Current approaches and new research in modern sciences, 2(10), 40-43.
8. Rahmonova, S. (2023). YUKSAK MA'NAVİYATLĪ AVLOD-UCHINCHĪ RENESSANS BUNYODKORLARĪ. *Наука и технология в современном мире*, 2(3), 76-79.
9. Rahmonova, S. (2024). THE REFORMS IMPLEMENTED IN NEW UZBEKISTAN ARE THE FOUNDATION OF THE THIRD RENAISSANCE. *Modern Science and Research*, 3(2), 394-399.
10. Qizi, R. S. S., Shukhratovna, T. S., & Karamatovna, M. A. (2024). Implementation of Education and Protection of Children's Rights in the age of Technology. *SPAST Reports*, 1(7).